

Toelichting Theo Loevendie 80

Theo Loevendie - Laps (1995)

- Six Turkish folk poems (1977)
- The liberator (2008, Nederlandse première)
- De dag- en nachtegaal (1979, 2008 tekstbewerking Kees van Kooten)

Theo Loevendie: een samenvatting?

Jazz, de blik op andere culturen, het theatrale en het sprookjesachtige. Vier elementen die bij elkaar een goed beeld geven van Theo Loevendie en die aan de orde komen tijdens **Theo Loevendie 80**, ter ere van de tachtigste verjaardag van de componist. Twee werken die dirigent Reinbert de Leeuw ooit in première bracht, de nieuwe versie van *De Nachtegaal* plus de Nederlandse première van de miniopera *The Liberator* moeten een adequate samenvatting geven van ruim vijftig jaar componeren.

Jazz

Hoewel Loevendie zich al sinds de jaren zestig manifesteerde als componist van 'hedendaagse' muziek, is hij in zijn denken en componeren altijd dicht bij de jazzmuzikant en improviserend musicus in hem gebleven. In zijn composities komen geregeld elementen uit de jazzpraktijk aan de orde, hoewel niet altijd even manifest. Een goed voorbeeld is *Laps* uit 1995. Dit werk voor klein ensemble, geschreven in opdracht van de Westdeutscher Rundfunk, kent een voor Loevendie zeer rigide cyclische vorm: 26 herhalingen van een periode van 16 maten die alle een AABA-structuur hebben. Deze vorm is geïnspireerd op de wijze waarop in de jazz over een harmonisch schema wordt geïmproviseerd. *Laps* volgt echter geen harmonisch schema maar vertoont in feite een omgekeerde variatievorm. Uiteindelijk blijkt al het melodisch materiaal afgeleid van het thema dat in de laatste cyclus naar voren komt. Ook dit thema heeft verwantschap met de jazz: Loevendies 'song' *Lap Sang Cou Song*.

Blik op andere culturen

Tijdens een tournee door Turkije in 1953 maakte de Turkse volksmuziek grote indruk op Loevendie. Elementen uit de Turkse muziek spelen sindsdien herhaaldelijk een rol in zijn werk, zoals in *Aksak* voor viool en piano uit 1997, *Seyir* uit 2002 en natuurlijk de *Six Turkish folk poems* voor sopraan en ensemble uit 1977. De inspiratie voor Loevendies eerste vocale werk kwam van een collectie van drieduizend Turkse mâni, kwatrijnen uit de anonieme volkskunst. Loevendie selecteerde er zes en zette deze in de oorspronkelijke taal op muziek. In de noten speelt de Turkse volksmuziek nimmer herkenbaar een rol, maar in de geest werkt zij door in de concentratie op afzonderlijke melodienoten, in de klankkleur, de subtiele inflecties van stem en instrumenten, en het haast improvisatorische karakter. Ondanks dit karakter zijn de *Six Turkish folk poems* strikt geconstrueerd. Melodisch speelt het tetrachord d-e-f-g een belangrijke rol en de ritmische organisatie stoelt zowel op grote schaal (de groepering van de cyclus in 1, 2-3-4, 5-6) als op microniveau op de verhouding 1-3-2. Loevendie maakt daarbij zowel gebruik van technieken die zijn afgeleid van de Afrikaanse polyritmie als van het isoritmische motet uit de Middeleeuwen.

Theatraal

Pas in 1961 schreef Loevendie zijn eerste 'serieuze' compositie, een Strijkkwartet. In de jaren daarvoor miste hij naar eigen zeggen affiniteit met de hedendaagse muziek. Vooral in muziek die gedictieerd was door de strenge regels van het serialisme, miste hij de vrijheid en onvoorspelbaarheid van de jazz. Het is deze tegenstelling – onvoorspelbaarheid versus gebondenheid, vrijheid versus dogma – die het belangrijkste

thema vormt in Loevendies muziektheatrale oeuvre. Zowel in *Naima* (1985) als in *Gassir, the Hero* (1990), *Esmée* (voltooid in 1994) en *Johnny en Jones* (2001) neemt een individu het op tegen of gaat ten onder aan instituties en institutionalisering. In de miniopera *The Liberator*, in 2008 geschreven voor Boston Musica Viva, is het niet anders. Loevendie kreeg samen met een aantal collega-componisten de opdracht een korte opera te schrijven over een historische figuur uit Boston.

The Liberator, voor sopraan, bariton en zeven instrumenten, behandelt in vogelvlucht het leven van William Lloyd Garrison vanaf de verschijning van zijn krant *The Liberator* op 1 januari 1831. Garrison is compromisloos op het onbeschofte af en fel gekeerd tegen de slavernij in een tijd dat deze nog de gewoonste zaak van de wereld is. Samen met regisseur en tekstschrijver Nic Deutsch schreef Loevendie het libretto, gebaseerd op krantenartikelen en documenten uit die tijd. Daarin spelen slechts twee vocalisten een rol: Garrison en een Woman die zowel verteller als koor is en aan het einde bij de dood van Garrison de rol van treurend familielid op zich neemt. In een kleine tien minuten zet Loevendie Garrison en de voorstanders van de slavernij lijnrecht tegenover elkaar. Boven de dan weer betoverende, dan weer ritmisch en melodisch ondersteunende ensembleklanken zijn de zanglijnen vooral recitativisch van aard. De verstaanbaarheid staat voorop. Pas aan het verstilde slot wordt de muziek onbekommerd lyrisch, als Loevendie de *Song of the Abolitionist* citeert, een destijds fameus anti-slavernijlied op de melodie van de hymne *Auld Lang Syne*.

Sprookje

De belangstelling van Loevendie voor het sprookjesachtige komt vooral tot uiting in *De dag- en nachtegaal*, zoals het stuk heet in de nieuwe tekstbewerking van Kees van Kooten uit 2008. Loevendie componeerde het oorspronkelijke werk in 1974 op verzoek van regisseur Erik Vos van toneelgroep De Appel. *De nachtegaal*, zoals het stuk toen nog heette, deelde met Stravinsky's *Histoire du soldat* niet alleen het programma maar ook de bezetting: verteller, klarinet, fagot, trompet, trombone, viool, slagwerk en contrabas. Het onderwerp van het sprookje van Hans Christian Andersen sluit naadloos aan bij het theatrale werk van Loevendie. Ook hier staan de vrijheid en de onvoorspelbaarheid van de echte nachtegaal (vertegenwoordigd door de klarinet) lijnrecht tegenover de rigide structuur van de zang van de mechanische nachtegaal. Het stuk, waarvan Loevendie in 1979 een concertversie maakte, behoort met de *Six Turkish folk poems* tot zijn meest gespeelde werk. Omdat de tekst inmiddels gedateerd aandeed, maakte Loevendies uitgeverij Peer zich sterk voor een modernisering van de tekst. De keus voor Kees van Kooten, door Loevendie zelf aangedragen, bleek een voltreffer. De puntige muziek bleef zichzelf en de tekst kreeg een update vol humor, rijm en ritmiek.

Blijft de vraag of vijftig jaar componeren aan het front van de Nederlandse muziek hiermee voldoende gekarakteriseerd is. Theo Loevendie laat zich op hoofdlijnen misschien wel samenvatten, in detail blijft er onvermijdelijk veel onbesproken en ongehoord. Zoals zijn kleinschaliger solo- en kamermuziekwerken (*Strides* en *Aksak* bijvoorbeeld), zijn orkestwerken (*Flexio* en het recentere *Jubilation Jump* voor tapdanser en orkest), de opera's en zijn kleurrijke ensemble Ziggurat, waarin volksinstrumenten, volksmuziek, jazz en hedendaags werk naadloos in elkaar overgaan. Een bont geheel, typerend voor een componist die - zoals hij ooit over zijn componeren zei - 'gescheiden werelden bij elkaar wil brengen.' Als dit bescheiden retrospectief iets laat horen, dan is het hoe goed de jarige daarin geslaagd is.

Paul Janssen